

ЗОРАН ПАВЛОВИЋ

<https://doi.org/10.18485/bogoslovlje.2026.85.1.5>

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
zokizp@gmail.com

УДК: 322(497.11)"1905/1930"
271.2-55-549
614.4:271.2-526.3

ПРИМЉЕНО: 23.12.2025.

ОДОБРЕНО: 12.02.2026.

СПОР ИЗМЕЂУ ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ ОКО ПРИЧЕШЋИВАЊА У ВРЕМЕ ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ У ДОБА МИТРОПОЛИТА И ПАТРИЈАРХА ДИМИТРИЈА (1905-1930)

Сажетак: У раду је описан спор између државе и Цркве у вези с причешћивањем у доба заразних болести. Наведени су конкретни примери спора у време управе Црквом најпре митрополита, а затим патријарха Димитрија. У посебним деловима рада анализирани су аргументи Цркве и државе, разлози за забрану из угла црквених старешина, као и њихово мишљење о позадини спора, законска решења о надлежностима и мере које су црквене власти предузимале да се спор превазиђе. Рад доказује да је иза добрих односа државних и црквених власти у јавности постојао и један велики сукоб, који је задирао у суштину деловања Цркве. ► *Кључне речи:* свето причешће, заразне болести, Црква, држава, митрополит/патријарх Димитрије, министар вера, свештенство.

Највећи сукоб између државних и црквених власти у XIX веку био је између напредњачке владе и митрополита Михаила. Повод се појавио када је митрополит Михаило устао против Закона о таксама којим су уведене високе таксе на црквене чинове и поједине свештенорадње. По мишљењу митрополита, влада се самовољно, по логици права јачега, мешала у чисто унутрашње ствари Цркве. Сукоб је окончан уклањањем митрополита са дужности 1881. године.¹

¹ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, књ. II (Београд, 1934), 408-411; Др Ђоко Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије* (Минхен, 1980), 215-231; Чедомир Попов, „Немирне године и везивање за Аустро-Угарску“, in *Историја српског народа, шестиа књига, први том. Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918* (Београд, 1994), 64-65; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве, књига II, Од почетка XIX века до краја Друге светске ратне* (Београд, 2018), 381-399.

Спор који се тичао причешћивања у доба заразних болести, настао почетком XX века и трајао две и по деценије, по значају за Цркву је превазишао наведени сукоб напредњака и митрополита.

Свето причешће је једна од седам светих тајни Православне Цркве.² С обзиром на значај причешћа, Црква је улагала велике напоре да што више људи учествује у овој светој тајни. Извештаји духовних судова су редовно имали податке о броју причешћених особа.³ Колики значај је св. причешће имало за Цркву, говори и податак да је у Патријаршији 20-их година прављен детаљан план причешћивања ученика и ученица београдских школа, који је достављан старешинама храмова.⁴ Као првојерарх, патријарх Димитрије се више пута освртао у својим беседама и посланицама на значај ове свете тајне.⁵

ЦРКВА И БОЛЕСТИ

Постоји више извора који говоре да је Црква у XIX и почетком XX века подржавала настојања државних власти да се сузбију заразне болести и да се чува народно здравље уопште. О томе сведочи црквена подршка када се појавила куга 1837. године, апели да се народ вакцинише против богиња, и то најпре свештеници и њихова деца, упућивање народа како да се чува и лечи од шуге.⁶ Поред тога, свештеници су имали дужност да редовно обилазе болеснике у болницама, да их исповедају и причешћују.⁷ У Богословији је одржано предавање „Свештенство у служби хигијене и лекарства“.⁸

² О светој тајни причешћа видети: Преподобни отац Јустин, *Домаћиника Православне цркве*, III (Ваљеве, 2004), 567–572; Презвитер др Лазар Мирковић, *Православна литургија или наука о бојослужењу Православне источног цркве, дрући, њоседни део (дневна бојослужења, св. литургије и седмична бојослужења)* (Београд, 1982), 113–119.

³ Др Александар Д. Средојевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић (1920–1930)* (Београд, 2017), 273–275.

⁴ „Распоред причешћа“, *Полијника*, бр. 6056, 4. 3. 1925, 5.

⁵ „Реч Његове Светости патријарха Димитрија говорена у недељу Православља у Београдској Катедрали“, *Гласник: службени лист српске православне Патријаршије*, год. IV, бр. 4, 15 (28) фебруара 1923, 50 (у даљем тексту *Гласник*, за периоде пре и после Великог рата); Средојевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић*, 507–508.

⁶ Алекса Илић, *Петар Јовановић митрополит београдски. Његов животи и рад 1833–1859* (Београд, 1933), 97–98; *Уредбе и йройиси Митрополије београдске 1835–1856*, прир. Зоран Ранковић и Мирослав Лазић (Пожаревац, 2010), 121, 170, 175, 206, 240, 244, 256, 277, 299; *Уредбе и йройиси Митрополије београдске 1857–1876*, прир. Зоран Ранковић и Мирослав Лазић (Пожаревац, 2010), 28, 51, 72, 75, 105, 131, 174.

⁷ *Уредбе и йройиси Митрополије београдске 1894–1920*, прир. Зоран Ранковић и Мирослав Лазић (Пожаревац, 2011), 55.

⁸ Предавач Суботић је био „секундарни лекар“ у болници за душевне болести и хонорарни наставник и лекар у Богословији. Видети: Др Војислав М. Суботић (млађи), „Свештенство у

Вреди поменути да је црквено гласило изузетно позитивно пропратило први конгрес српских лекара и природњака 1904. године и да је свештенство активно учествовало у Друштву за чување народног здравља.⁹ Има више сачуваних података о присним односима између здравствених посленика и Цркве и о помагању Цркве да се очува народно здравље.¹⁰

Овај начелан став Цркве о борби против заразних и других болести битан је за разумевање проблема који је настао у вези са причешћивањем у доба заразних болести.

ЗАБРАНА ПРИЧЕШЋИВАЊА

Државне власти су биле врло заинтересоване за спречавање ширења заразних болести, водиле су редовну евиденцију о епидемијама, а дневне новине су преносиле вести очигледно заинтересованој јавности.¹¹ Поред класичних здравствених мера, које су предузимале надлежне службе, организована су и предавања за шире народне слојеве.¹² Надлежна здравствена власт је у склопу ширих акција на сузбијању заразних болести настојала да предузме мере и у Цркви, сматрајући да и чин причешћивања верника представља могући начин преношења заразе.

Не може се прецизно утврдити када се први пут десило да државне власти забране причешћивање верника, посебно деце, под изговором да постоји нека заразна болест. У релевантној литератури за историју Цркве у XIX веку нема ниједног податка о причешћивању под посебним условима у случају зараза и епидемија, на пример у делима најдетаљнијих

служби хигијене и лекарства. Јавно, морално-поучно предавање говорено у Београд. Богословију на Благовести 25 марта 1898. године“, *Весник Српске Цркве*, бр. 1-2, јануар-фебруар 1899, 79-91 – први наставак (у даљем тексту *Весник*); *Весник*, бр. 3, март 1899, 223-229 – други наставак; *Весник*, бр. 4, април 1899, 316-322 – трећи наставак.

О односу свештенства према здрављу парохијана писао је и медицинар Ивезић 1900. године. Видети: Гер. П. Ивезић, медицинар, „Народно здравље и свештеник“, *Весник*, новембар 1900, 1299-1305.

⁹ „Први конгрес српских лекара и природњака“, *Весник*, октобар 1904, 942; Милан С. Бранковић, свештеник дубравички, „Како се оснива и развија подружница Друштва за чување народног здравља у селу“, *Весник*, јуни 1906, 552-556.

¹⁰ „Улога свештеника у чувању народног здравља“, *Весник*, октобар 1906, 881-884; „Свештеник нишки за народно здравље“, *Весник*, децембар 1906, 1144-1145; „Колера и борба с њоме у данашње време“, *Пасићирска реч*, бр. 40, 28. септембар 1908, 315-316; *Уредбе и йройиси Мийройолије деоѿрадске 1894-1920*, 297.

¹¹ „Шарлах у Београду“, *Полиѿиѿка*, бр. 4863, 6. 11. 1921, 3; „Шарлах и велике богиње“, *Полиѿиѿка*, бр. 4904, 17. 12. 1921, 3; „Школски распуст“, *Полиѿиѿка*, бр. 4919, 1. 1. 1922, 3; „Грипа у Загребу“, *Полиѿиѿка*, бр. 4928, 12. 1. 1922, 3; „Грип у Битољу“, *Полиѿиѿка*, бр. 4960, 13. 2. 1922, 3.

¹² „О шарлаху“, *Полиѿиѿка*, бр. 4964, 17. 2. 1922, 5; „Конференције о здрављу“, *Полиѿиѿка*, бр. 4972, 25. 2. 1922, 5.

истраживача црквене прошлости тог доба – Ђока Слијепчевића и Алексе Илића. Ни у упутству за свештенике *Ручна свештеничка књи́а* митрополита Михаила из 1867. године,¹³ ни у *Зборнику љавила, уредаба и наредабa* *Архијерејској сабора...*, који обухвата период од 1839. до 1900. године, када је и објављен, нису предвиђене могућности да се причешћивање верника изведе на другачији начин у време заразе или епидемије од уобичајеног, те стога можемо да претпоставимо да таквих ситуација није било.¹⁴ Најранији податак проналазимо у истраживању Александра Средојевића о патријарху Димитрију, који наводи да је почетком 1906. године начелник грочанског среза издао наредбу да се „забрани причешћивање ђака и мале деце због заразе“.¹⁵ *Весник Српске Цркве*, орган свештеничког удружења, у новембру 1907. је објавио да „има неколико година на овамо“ како се санитет сети „да има некаква зараза у Београду само онда када ђаци из основне школе и гимназије треба да се причесте“.¹⁶ Дакле, може бити да је било ових случајева у периоду 1903–1905. године. Од тада, па у доба целог периода управљања митрополита, затим, и патријарха Димитрија Српском Црквом овај проблем је постојао у односима између Цркве и државе.

Након случаја забране светог причешћа у Гроцкој почетком 1906. године,¹⁷ забележен је пример на почетку Божићног поста у новембру 1907. године. О томе су врло критички известила два гласила свештенства – *Весник Српске Цркве* и *Пастирска реч*.¹⁸ Следећи случај се догодио на почетку Великог, Васкршњег поста 1908. године, о чему је писао званични црквени орган *Гласник*. Тада су санитарске власти, у првој недељи Великог поста, у споразуму са београдском општином објавиле забрану причешћа у основним школама. У Цркви се истицало да није било епидемије, али су лекари констатовали да има заразе и наредили да деца не долазе једно време ни у школу.¹⁹ Слични примери су се дешавали и касније, не само у Београду. Крајем 1909. године, један „варошки поп“ запажа да у готово свим селима његове варошице владају опакe заразне болести – шарлах и тифус. За вре-

¹³ Митрополит Михаилo, *Ручна свештеничка књи́а* (Београд, 1867), 1.

¹⁴ *Зборник љавила, уредаба и наредабa* *Архијерејској сабора љавославне српске цркве у Краљевини Србији : (од 1839.-1900. године) : са законима о црквеним властима источно-љавославне цркве у Краљевини Србији, о уређењу свештеничкој сћања, о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђакона источно-љавославне цркве у Краљевини Србији, о начину како ће се љосћујати кад хоће да се љраде нове цркве, о усћановљењу црквеној фонда, о Бојословији, о љаксама и љ.г.* (Београд, 1900).

¹⁵ Средојевић, *Српски љаљријарх Димитрије Павловић*, 260–261.

¹⁶ „Забрана причешћа“, *Весник*, новембар 1907, 920–921.

¹⁷ Средојевић, *Српски љаљријарх Димитрије Павловић*, 260–261.

¹⁸ „Забрана причешћа“, *Весник*, новембар 1907, 920–921; „Једна нова увреда цркви“, *Пастирска реч*, бр. 50, 9. децембра 1907, 393–395.

¹⁹ *Гласник*, бр. 4, 29. фебруар 1908, 60–61.

ме Божићног поста срески лекар је изнео мишљење да би, зарад што бољег сузбијања тих болести, поред других средстава, требало обуставити причешће у цркви док траје зараза.²⁰ О забрани светог причешћа говорило се и средином 1910. године. У једној парохији се појавио тифус, па су срески лекар и начелник издали наредбу о строгим правилима за одржавање чистоте и сузбијање епидемије, између осталог, да за време поста суд забрани причешће, али и све могуће скупове као што су славе, даће и ношење мртваца у цркву.²¹ И пред период ратова случај забране причешћа се појавио у штампи, фебруара 1912. године. Непосредно пред причешће, донета је наредба да се у једној школи оно забрани из истих разлога као раније.²²

После Првог светског рата државне власти су наставиле са истом праксом, на шта су црквена гласила, али и високе старешине реаговале. Прву реакцију у изворима проналазимо у марту 1921. године, када се истиче да се готово редовно сваке године почетком Божићног и Великог поста забрањује причешће.²³ Можда највећи сукоб између црквеног и државног врха поводом забране причешћивања био је почетком 1922. године. Наиме, патријарх Димитрије је писао министру вера, наводећи да представници државне власти „готово ни једне године нису пропустили да уочи главних постова издају наредбе школским и полицијским властима“ да се народ и ученици не пуштају да иду у цркву и да се причешћују.²⁴ Ни касније се ситуација није смирила. У штампи су забележене реакције 1925. и 1927. године.²⁵

АРГУМЕНТИ ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ

Црква је у свим случајевима забране причешћивања реаговала на сличан начин. У једном случају се истицало да нема заразних болести, бар не у толиким размерама да се због тога мора целој једној школи забранити причешће. Аргумент је био и да пре и после причешћа – које је забрањено – ђаци иду у школу, из једног суда пију воду, дишу једну школску прашину, заједнички се играју. Посебно је наглашавана нечистоћа у Београду: да ту деца иду по блату или их засипају густе облаци прашине, да у том граду децу трује улично ђубре, кућна влага и окужене животне намирнице. Тиме се

²⁰ П. С. П., „Поводом једног лекарског мишљења. Из мојих бележака“, *Пасџирска реч*, бр. 51-52, 25. децембра 1909, 408-409.

²¹ Милан Путниковић, „Световна власт и црква“, *Гласник*, бр. 12, 15. јун 1910, 8-9.

²² „Забрана св. Причешћа“, *Гласник*, бр. 4, 15. фебруар 1912, 61-62.

²³ „Једна погрешка“, *Гласник*, год. II, бр. 6, 16. (29) марта 1921, 86-87.

²⁴ АЈ, 69-160-245, Патријарх Димитрије министру вера, 27. јануара / 9. фебруара 1922.

²⁵ Прота Мих. Поповић, „Беседа о причешћу“, *Црква и животи*, бр. 3-4, март-април 1925, 132-134. Наредба која не треба да се изврши, *Весник*, фебруар-март 1927, 179-180.

указивало да постоје разни други начини да се пренесе зараза.²⁶ Свештенство је тврдило да не постоји никаква могућност да се зараза пренесе путем причешћа, те да прави и побожни хришћани никад не смеју ни да помисле да се примањем светог тела и крви Спаситеља може примити болест.²⁷ Свештеник Милан Путниковић је истакао да он не побија вредност и важност науке и хигијенских наређења за спречавање болести, али сматра да то не треба да се врши у цркви – већ ван цркве, а да у цркви не сме бити страха. Као аргумент наводи и то што би, када би се заразе преносиле путем цркве и њених радњи, свештеници требало највише да страдају од њих. Наглашава се да у једној чистој хришћанској земљи не сме да се забрањује света тајна причешћа. „Значило би, да ми ту веру требамо веровати када су нормалне прилике, а чим буду ненормалне, онда је избежавати.“²⁸ Аутор једног текста пише да лекари треба да врше дужност како им прописи налажу и како они мисле да је добро. Међутим, наставља, у олтару где „божански лекар“ делује Духом својим Светим, никада не може бити говора о обустављању причешћивања.²⁹ Михаило Поповић је у својој беседи 1925. године у београдској Светосавској цркви изнео податак да готово сви родитељи протестују због забране причешћивања њиховој деци, али и да постоји врло мали број родитеља који то оправдавају јер сматрају да је причешће за одрасле грешне људе, а није за невину децу, која су без греха. Дакле, они не наводе разлоге здравственог карактера које наводи власт. Свештеников одговор био је да су велики грешници они који не пуштају децу на причешће.³⁰

Одједи забране причешћивања стигли су и до Охрида, где је епископ Николај (Велимировић) 1929. године забележио причу коју је чуо од свештеника Станка Петровића. У оквиру текста дата је одбрана од оних који говоре да се причешћем разноси зараза. Међутим, повод није била забрана од стране власти, већ мишљење неког ученог човека у Крагујевцу који је тражио да се забрани причешћивање, јер је то извор свих заразних болести. Отац Станко му је аргументовао да то нема смисла, јер нема доказа да се неко заразио од причешћа у читавој историји Цркве. Као пример, навео је латинске народе који нису забранили причешће, а пију сви из једне чаше и не употребљавају кашичицу, те би зато пре могли да се заразе. Но, пошто они никада нису утврдили ниједан пример заразе од причешћа, никада се нису ни бавили

²⁶ „Забрана св. Причешћа“, *Гласник*, бр. 4, 15. фебруар 1912, 61–62; „Забрана причешћа“, *Весник*, новембар 1907, 920–921; „Једна погрешка“, *Гласник*, бр. 6, 16. (29) март 1921, Београд, 86–87; Прота Мих. Поповић, „Беседа о причешћу“, „Једна нова увреда цркви“, *Пасијирска реч*, бр. 50, 9. децембра 1907, 393–395; Сredoјевић, *Српски ђаџијарх Димијрије Павловић*, 260–261.

²⁷ Путниковић, „Световна власт и црква“.

²⁸ Путниковић, „Световна власт и црква“; Прота Мих. Поповић, „Беседа о причешћу“.

²⁹ П. С. П., „Поводом једног лекарског мишљења“.

³⁰ Поповић, „Беседа о причешћу“.

питањем забране. Отац Станко наводи своје лично искуство, да се 30 година причешћивао, често и после болесних људи и да се никада није разболео.³¹

Свакако да су највећу тежину имале речи старешине Цркве митрополита, касније патријарха Димитрија. У обраћању старешинама манастира, окружним протојерејима и намесницима, митрополит је 1908. године, између осталог, истакао аргумент да је „вековним искуством доказано да се св. причешћем никаква зараза не може пренети“.³² У директном обраћању министру вера 1922. године користио је сличне аргументе као и многи други. Он истиче да се никаква стварна здравствена заштита не постиже забраном причешћивања, из следећих разлога: на причешће нико не долази ако осећа да је болестан, а још мање се пуштају болесна деца; сва лица која иду на причешће су „опрана и преобучена у чисто рухо, а то је више од дезинфекције“. Даље се наводи да елементи из којих се свето причешће састоји „по самој својој природи не могу никако бити заражени клицама никакве болести“, а осим тога причешће се даје у веома малој количини са „необично великом обазривошћу“. Наглашава се да свештеници, пошто причесте сав народ, употребе све што је претекло од светог причешћа и „нема случаја да се неко од њих заразио или да је заразио некога из своје породице“. Врло битан аргумент је и вера којом хришћани приступају овој светој тајни. Патријарх наводи да је она „толико јака и велика, да и код болесних уздиже душу и помаже им да буду лакше исцељени, а никада се није догодило да им се болест од тога погорша“. На крају, патријарх је додао да би, ако санитет заиста жели да угуши заразу, требало да обрати пажњу на друга уживања која би требало забранити као што је посећивање механа, биоскопа и других места за провод, затим увести надзор домова у којима се зараза јави... Без тога нема смисла забрањивати људима одлазак у цркву и причешћивање. Још сматра да нема никакве користи ни од тога што се деца распуштају из школа јер се она састају по улицама ради игре...³³

Одговор министра народног здравља министру вера, у ствари, патријарху Димитрију 1922. године, може да се тумачи и као став свих државних власти од момента када су почели да се дешавају неспоразуми између Цркве и државе у вези са овим питањем. Министар наглашава да разлози који долазе из Патријаршије, по којима свето причешће није опасно по здравље у време епидемијских болести, нису оправдани са научног становишта. Он сматра да није довољно то што причешћу приступају само здрава лица, јер они могу да буду клицоноше, те да је наука доказала да и потпуно здрава лица могу да пренесу болест за време епидемије, макар и да су имуна на

³¹ Епископ Николај, „Како је отац Станко бранио веру“, in *Сабрана дела*, књ. VIII (Диселдорф, 1978), 724-726.

³² Средојевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић*, 260-261.

³³ АЈ, 69-160-245, Патријарх Димитрије министру вера, 27. јануара / 9. фебруара 1922.

болест. Слаже се да полиција слабо контролише забрану посећивања кафана, биоскопа и сличних места, али да за то није одговорно Министарство здравља. Поводом конкретнoг случаја те године, он предлаже министру вера да би, пошто је инфлуенца у опадању и има све блажи карактер, било веома целисходно да се за време Васкршњег поста свето причешће одгоди за још две-три недеље пошто се очекује да ће инфлуенца нестати и неће бити разлога за страховање да ће се неко заразити приликом овог црквеног обреда. Министар закључује да је потребно чување здравља као највећег добра народа и цитира изреку: „Чувај се сам, па ће те и Бог чувати“.³⁴

Овде је потребно напоменути да неки лекари крајем XIX века нису имали овакав став према причешћивању. У предавању одржаном у Београдској богословији 1898. године, лекар Војислав Суботић млађи говорио је о многим заразним болестима и начинима да се пренесе зараза, али није поменуо да се то може учинити приликом причешћа, као ни медицинар Ивезић у тексту 1900. године.³⁵

ТУМАЧЕЊА И РЕАКЦИЈЕ СВЕШТЕНСТВА: ЗБОГ ЧЕГА СЕ ЗАБРАЊУЈЕ ПРИЧЕШЋИВАЊЕ И КО СТОЈИ ИЗА ТОГА?

Свештенство је у својим реакцијама често тумачило ко и зашто забрањује свето причешће, а писане су и отворене оптужбе, које су некада имале и призивак завере. На то су се надовезивали позиви на реакцију према државним властима. Први је реаговао митрополит Димитрије 1906. године у писму министру просвете Љубомиру Стојановићу. У забрани је видео „самовољно поступање“ власти и „непријатељство према вери и хришћанском закону“, што је водило „отпађивању омладине и народа од вере“.³⁶ У фебруару 1912. године црквене власти су уложиле озбиљан протест код министра Љубомира Јовановића, тражећи да се наредба о забрани опозове, а у противном црквена управа ће сматрати да се тиме чини атак на Цркву и њене светиње. И тада се истицало да постоји тенденција да се у најранијој младости омладина одвикава од верских дужности, да се учи да их занемарује, како би их доцније могла још и нападати.³⁷

Најжешће реакције црквеног врха десиле су се 1922. године, када је патријарх Димитрије у писму министру вера Ивану Крстељу врло оштро

³⁴ АЈ, 69-160-245, Министар народног здравља министру вера, 9. марта 1922.

³⁵ Суботић (млађи), „Свештенство у служби хигијене и лекарства“; Ивезић, „Народно здравље и свештеник“.

³⁶ Средојевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић*, 260-261; *Владе Србије 1805-2005* (Београд, 2005), 212-214.

³⁷ „Забрана св. Причешћа“, *Гласник*, бр. 4, 15. фебруар 1912, 61-62; *Владе Србије*, 224-233.

оптужио државне власти. Он истиче да се под изговором санитетске заштите званично спречава православним хришћанима „вршење најглавнијих верских дужности“, чиме се „отпађује“ народ од вере и Цркве. „Већега непријатеља према нашој вери наша црква није могла забележити у својим аналима баш и у најтежим данима робовања“, ни непријатељи нису ускраћивали народу ову свету тајну. За патријарха је ово „отворено гоњење православне вере у име државе“. Он истиче да није наведен ниједан конкретан случај да се неко разболео од причешћа. Изводи закључак да власт може тако да се понаша јер је „једино наша вера без законске заштите у нашој држави“ и изражава став да државне власти не смеју да „насрну“ на друге вере ни под каквим изговором. Патријарх уједно моли министра да се узме да се убудуће овакве забране не шаљу ни школама ни народу. У противном, Црква ће по својој дужности „подићи енергичан протест“.³⁸

Убрзо је министар вера Иван Крстељ писао министру народног здравља, обавештавајући га о ставу патријарха и молећи министра да овом питању поклони најозбиљнију пажњу, те да на „најзгоднији начин“ буде заштићен и један и други интерес како Црква у намери санитетских власти да очувају народно здравље не би видела да је та мера уперена против православне вере.³⁹ На оштре речи патријарха, министар народног здравља Омеровић је одговорио да његово министарство није издало наређење о забрани причешћивања светим тајнама, већ је пригодом последњег Божићног поста препоручило Патријаршији да се „акт св. причешћа“ изостави или одложи због врло раширеног шарлаха. Истиче да је дужност министарства да чува народно здравље, те да није било намере да се на било који начин нанесе штета православној вери и Цркви.⁴⁰ Иза става патријарха стао је Свети архијерејски синод, који је послао поруку министру вера, у којој понавља да је уведена „рђава пракса“ да се ученицима и ученицама забрањује највећа тајна православне вере и да се то увек врши у последњем тренутку, што не оставља могућности „да се зло поправи“.⁴¹ Епилог ове преписке био је следећи: председник Министарског савета Никола Пашић замолио је Министарство вера да се поступи по захтеву Светог синода.⁴²

³⁸ АЈ, 69-160-245, Патријарх Димитрије министру вера, 27. јануара / 9. фебруара 1922; „Нови министри“, *Полијтика*, бр. 4906, 19. 12. 1921, 2; „Влада је, најзад, састављена“, *Полијтика*, 24. 12. 1921, 1; Hrvatski biografski leksikon, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/krstelj-ivan>, приступљено 8. 6. 2025; *Владе Србије*, 293-294.

³⁹ АЈ, 69-160-245, Министар вера министру народног здравља, 17. фебруара 1922; *Владе Србије*, 293-294.

⁴⁰ АЈ, 69-160-245, Министар народног здравља министру вера, 9. марта 1922; „Оставка др. Карамехмедовића“, *Полијтика*, бр. 4942, 26. 1. 1922, 5.

⁴¹ АЈ, 69-160-245, Свети архијерејски синод СПЦ министру вера, 3/16. марта 1922.

⁴² АЈ, 69-160-245, По наредби председника Министарског савета, шеф кабинета Министарству вера, 25. марта 1922; *Владе Србије*, 293-294.

Патријарх је реаговао и 1927. године. Због наредбе о забрани светог причешћа у Васкршњем посту, у петак прве недеље поста на Литургији је осудио ову појаву као знак слабог верског васпитања и тешког времена у садашњици.⁴³

Епископ Николај, као највећи богословски ауторитет тог времена, посредно се изјаснио о томе ко стоји иза напада на веру, не само око питања светог причешћа. Он наводи да на Балкану и нема противника вере изузев нешто самозваних „интелектуалаца“, „великим делом нездравог реда људи који се одбио од народне душе и нахранио огризинама европске културе“.⁴⁴

Оштре реакције су постојале и од стране нижег свештенства. Тражило се реаговање 1907. године да црквене власти стану на пут овој појави, да сви црквени органи „загрме“.⁴⁵ На једном месту се истиче да санитет види заразу у Београду само онда када ђаци из основне школе и гимназије треба да се причесте, а зараза служи као изговор за забрану.⁴⁶ Други коментатор сматра да су деца затворена под школски кључ само да у цркву не оду и да се не причесте. Црква није званично обавештена ко је наредио забрану: министар, општински санитет, школска управа или неко други. То је урађено касно јер су деца већ била у цркви на опроштајној молитви, па је такорећи преко ноћи издата наредба о забрани причешћивања. Црква није службено обавештена ни о разлогу забране, па постоје само информације са улице да је то због заразе. Као узрок забранама, наведено је и антирелигијско васпитање школске омладине. Проналази се непријатељско расположење према Цркви, са циљем да се Црква компромитује у очима деце као место заразе, да би се деца постепено одвајала од Цркве, а касније се потпуно и отуђила. Затим следи позив свима у Цркви да треба да се покрену у одбрану хришћанске светиње, а најпре архијереји.⁴⁷

Када је пред Васкршњи пост 1908. настао проблем око забране причешћа, појавила се још једна врста реакције: свештеници су позвали децу из савиначких основних школа у Београду да дођу да се причесте, а она су дошла и поред министрове наредбе. У Цркви се тумачило да у Београду, у коме је постојала мода да се „подништава“ Црква и исмевају њене установе и где има врло много грађана којих се вера не тиче, има такође и много побожног света, на који „безбожна“ штампа није могла да изврши жељени утицај.⁴⁸ И 1909. године у једној вароши свештеници су причешћивали народ упркос забрани.⁴⁹

⁴³ „Наредба која не треба да се изврши“, *Весник*, фебруар-март 1927, 179-180.

⁴⁴ Епископ Николај, „Како је отац Станко бранио веру“, 720.

⁴⁵ „Забрана причешћа“, *Весник*, новембар 1907, 920-921.

⁴⁶ „Забрана причешћа“, *Весник*, новембар 1907, 920-921.

⁴⁷ „Једна нова увреда цркви“, *Пасићирска реч*, бр. 50, 9. децембра 1907, 393-395.

⁴⁸ *Гласник*, бр. 4, 29. фебруар 1908, 60-61.

⁴⁹ П. С. П., „Поводом једног лекарског мишљења“.

Образлагање разлога за забрану причешћа више пута је завршавало оптуживањем неких чинилаца, који наводно стоје иза сцене и у тајности кроје антицрквену политику. У једном тексту почетком 1912. године, аутор истиче да је забрана светог причешћа и друге сличне појаве вођена од „невидљиве руке“, чије деловање није ствар случајности, јер чим се приближи време причешћа тражи се само један случај да се представи да постоји заразно обољење и да се распусте школе. Потенцира се да се „дух сатаништва“ околио на Цркву, да тим духом дишу читава удружења и разне установе, а желе и школе да ставе под његову управу.⁵⁰ Говорило се да у санитету могу да буду незнабошци, атеисти и анархисти.⁵¹ Разлог за ове забране тражен је и у утицају неких држава и народа, а поименично се наводи Француска.⁵²

И после рата свештенство је наставило да реагује. Истиче се да се неки непозвани чиниоци намерно мешају у унутрашње послове Цркве.⁵³ Било је предлога да Црква настави самостално свој живот, без веза са државним властима,⁵⁴ а дат је и предлог да се у Цркви више не прима *Здравље*, часопис Друштва за чување народног здравља, пошто је он у вези са министарством одакле се саопштавају наредбе о забрани светог причешћа. Још се истиче да у њему сарађују иноверни лекари. У црквеном гласилу су се питали шта раде „ови наши у мантији тамо у министарству“ и коме они служе.⁵⁵

ДРЖАВА И ЦРКВА – НАДЛЕЖНОСТИ, ЗАКОНСКА РЕШЕЊА, ОДНОСИ

Међу свештенством је постојао консензус око питања надлежности. Позивајући се на Закон о Цркви, они су сматрали да ни Министарство ни ма ко други не сме доносити своје наредбе у погледу верских светиња док се најпре о томе не разговара са црквеном влашћу.

У законским одредбама била су јасно назначена овлашћења и делокруг рада црквених органа. У Закону из 1890. године, који је био на снази у периоду када је долазило до описаних спорова, прописује се да унутрашња управа Цркве припада Архијерејском Сабору, да се Сабор стара да се православна вера одржава „у потпуној чистоти, по Светом Писму, свештеном предању, правилима светих апостола, васељенских и обласних сабора, светих отаца и по старим благочастивим особинама и обичајима српског народа“. Поред

⁵⁰ „Невидљива рука“, *Гласник*, бр. 2, 15. јануар 1912, 17-18.

⁵¹ „Забрана св. Причешћа“, *Гласник*, бр. 4, 15. фебруар 1912, 61-62.

⁵² Путниковић, „Световна власт и црква“.

⁵³ „Једна погрешка“, *Гласник*, год. II, бр. 6, 16. (29) март 1921, 86-87.

⁵⁴ „Опет забрана св. причешћа и опет атак на цркву“, *Весник*, фебруар-март 1927, 177-178.

⁵⁵ „Наредба која не треба да се изврши“, *Весник*, фебруар-март 1927, 179-180.

овога, у делокругу рада Сабора било је и давање мишљења министру просвете и црквених послова о сагласности или несагласности закона и уредаба које се тичу Цркве и свештенства, с духом источноправославне вере.⁵⁶ И прописи који су доношени после Првог светског рата били су у истом духу.⁵⁷

По питању надлежности, први се митрополит Димитрије 1906. године жалио министру просвете Љубомиру Стојановићу, сматрајући да је начелник у Гроцкој „изашао из оквира своје надлежности јер је наредио да се та његова заповест саопшти и свештенству“. Митрополит је тражио „да се власти, за све што се тиче Цркве и црквене службе, не обраћају свештенству него њему“.⁵⁸ И касније је у полемикама свештенство наглашавало да само црквена власт има право да одлучује о строго црквеним питањима.⁵⁹

Из примера забрана причешћа који су наведени, може да се извуче закључак да државне власти нису имале исти приступ проблему. На једној страни, здравствене власти, од министарског до нижих нивоа, увек су настојале да се ово питање посматра из угла здравства, позивајући се на научна достигнућа. На другој страни, министри вера су гледали да пронађу компромисно решење желећи да задрже добре односе са Црквом. Тако је надлежни министар Љубомир Стојановић 1906. године на захтев митрополита тражио од министра унутрашњих послова да се деци ипак дозволи причешће.⁶⁰ Слична ситуација се десила и 1922. године, када је министар вера молио министра народног здравља да на „најзгоднији начин“ буду уважени интереси и Цркве и државе, да се не би тумачило да су мере против православне вере, а случај се завршио тако што је председник Министарског савета Никола Пашић замолио Министарство вера да се поступи по захтеву Светог синода.⁶¹

У периоду пред најжешћу полемику између патријарха и министара око причешћивања и за време њеног трајања, крајем 1921. и у првим месецима

⁵⁶ Закон о црквеним власићима источно-православне цркве у Краљевини Србији, од 27. априла 1890. године, 246, 250, 253. О положају Цркве у уставима и црквеним законима у XIX и почетком XX века видети: Дејан Антић, Зоран Павловић, *Православна црква у Србији и њене финансије (Црквени приходи и контрола управљања црквеном имовином од 1815. до 1914 године)* (Ниш, 2022), 38–43.

⁵⁷ „Уредба о Светом Архијерејском Сабору и Светом Архијерејском Синоду Српске Православне Цркве, од 24. децембра 1920. године“, in *Црквено законодавство Српске православне цркве*, књ. I (Београд, 1926), 27, 29, 30, 35; Драган Новаковић, *Српска Православна Црква у законодавству Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца и Краљевине Југославије* (Београд, 2015), 104, 105.

⁵⁸ Сredoјевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић*, 260–261.

⁵⁹ Путниковић, „Световна власт и црква“, П. С. П, „Поводом једног лекарског мишљења“.

⁶⁰ Сredoјевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић*, 260–261.

⁶¹ АЈ, 69-160-245, Министар вера министру народног здравља, 17. фебруара 1922; АЈ, 69-160-245. По наредби председника Министарског савета, шеф кабинета Министарству вера 25. марта 1922.

1922. године, односи црквених и државних власти су у јавној и службеној сфери изгледали добри. О томе сведочи неколико сусрета патријарха Димитрија и главних носилаца државне власти, на првом месту краља Александра, Николе Пашића и других.⁶² Међутим, у позадини свих јавних контаката налазио се велики сукоб, који је трајао годинама уназад. Очигледно је да су црквене власти, без обзира на значај који су придавале овом питању, одвајале сукоб у вези са причешћивањем од других редовних дужности и контаката са државним врхом. У црквеном врху је постојала свест о мери протеста, бар у јавној сфери. Мада, види се да су црквени врх и свештенство у неком другом јавном простору, пре свега, преко својих гласила и у обраћању верницима у цркви, били врло критични према власти, без намере да скривају проблем који су сматрали веома великим.

ПРЕДЛОЗИ МЕРА

Очигледно под притиском државних власти, црквени врх је убрзо по настанку спора почео да размишља о неким мерама којима би се ово питање решило. Уочава се да предлагачи мера и даље чврсто стоје на вековном догматском ставу Цркве о значају и смислу светог причешћа, као и на ставу да се путем причешћивања не може пренети зараза, али да су због духа времена и смиривања јавности, али и свести да су немоћни пред државном силом, спремни на извесне техничке корекције да би се причешћивање могло вршити на свакој литургији јер је то смисао православне вере.

На први предлог мера неког црквеног великодостојника наилазимо у делу епископа тимочког Мелентија из 1907. године, намењеном свештенству за вршење њихове службе. Он најпре констатује да се појавило питање „могу ли се и треба ли се причешћивати лица, која су заражена заразним болестима: дифтеријом, венеријом, тифусом, шарлахом, богињама и т.д.“ Наводи да учени људи „категорички захтевају, да се забрани причешће и деци и одраслима, где се која од поменутих зараза појави, јер би се веле, скупљањем и причешћивањем из једног суда (путира) и једном лажичицом, зараза преносила од болних на здраве“. То је условило да се званично забрањује причешћивање и здравих, тамо где је постојала заразна болест. Епископ признаје да се, са гледишта науке и искуства, зараза може пренети додиром здравих и болесних, на пример пијењем из једног суда, једењем из једног чанка... Међутим, с друге стране, он одлучно одбија да се болест може пренети преко свете тајне причешћа. Ту наводи учење Цркве да света

⁶² „Патријарх код г. Пашића“, *Полиџика*, бр. 4921, 3. 1. 1922, 3; „Патријарх код краља“, *Полиџика*, бр. 4948, 1. 2. 1922, 5; „Помен краљу Петру“, *Полиџика*, бр. 4964, 17. 2. 1922, 4-5.

тајна причешћа „лечи и тело и душу: душу од духовних недуга – грехове, а тело од болести“. Следствено томе, ни сасуди из којих се врши причешћивање, а то су путир и кашичица, не могу да буду оруђа преноса заразе јер су и она освећена Христовом крвљу.

Међутим, епископ је свестан у каквом времену живи. Он то време назива „слабоверно“, те ради спокојства оних који су на духовној раскрсници и у оваквим појавама се колебају да ли ће уз учење Цркве или уз понеке „слабоверне“ докторе и чиновнике сматра, позивајући се на домаће и руске писце, да свештеници могу да допусте да при свакој цркви има по неколико лажичица (кашичица) и по 2-3 убруса. Када се појави заразна болест, онда свештеник, чим причести особу, треба да спусти лажичицу у лонац топле воде, који треба да се намести са северне стране царских двери у олтару, и узме другу лажичицу. Црквењак, или кога он одреди, одмах ће избрисати спуштену лажичицу чистим, новим убрусом и држати у рукама, па свештенику одмах додати избрисану, а узети од свештеника употребљену, спустити у лонац и одмах потом избрисати. Други црквењак који буде убрисавао причаснике треба да има 2-3 чиста убруса код себе и при убрисивању сваког причасника да убрише сувим делом убруса, а не једним и истим крајем убруса, како то обично бива. Убрусе после причешћа треба сагорети, па пепео од њих сместити у јамицу под свети престо. Свештеник увек треба најпре да причести здраве, по обичају, па тек болесне по овом означеном начину. Где има два света путира и две лажичице, болесни би могли да се причесте из другог светог путира, а из првога, односно из оног светог путира који је употребљен на Литургији, треба да се причешћују здрави. Епископ Мелентије закључује да је главно да свештеник „ни у ком случају не сме одбити од св. причешћа онога, који је за то достојан и спреман, па био он здрав или болестан“.⁶³

⁶³ Епископ тимочки Мелентије, *Правилник. Помоћна бојослужбена књига*, књ. II (Зајечар, 1907; репринт манастир Св. Стефана Липовац, 2008), 151-153.

Епископ Мелентије користи два руска извора за ово дело. То су „Учительное известие“ из 1699. године и дело Андреја Хојнацког „Практическое руководство для священнослужителей при совершении святых таинств. Вып. 1. О таинстве крещения, миропомазания, причащения и покаяния“, из 1882. године. У Србији је у XIX и почетком XX века један од извора за појашњавање богослужења био руски спис „Учительное известие“ из 1699. године. Битно је поменути да се у том тексту нигде не помиње да постоји причешћивање под посебним условима у случају зараза и епидемија. Овај руски спис је користио митрополит Михаило за рад „Ручна свештеничка књига“, а помиње га и Алекса Илић у биографији митрополита Петра. Најдетаљније објашњење овог списка, као и његов превод, дао је Слободан Продић 2011. године, а превод који се појављује у његовој књизи је из 1901. године. Видети: Митрополит Михаил, *Ручна свештеничка књига*, 23; Илић, *Петар Јовановић митрополит београдски*, 159; Слободан Продић, „Учительное известие“ као историјски извор. *Историографска ситуација* (Шибеник, 2011), 8, 42, 52-53, 64-121; „Известие учительное на современном языке“, <https://azbyka.ru/izvestie-uchitelnoe-na-sovremennom-yazyke>, приступљено 2. 6. 2025. У делу прото-

Сигурно подстакнут интервенцијама државних власти, пре свега здравствених, митрополит Димитрије се новембра 1908. године обратио старешинама манастира, окружним протојерејима и намесницима. Свестан да има заплашених људи, митрополит је ради њиховог умирења донео одлуку да од причешћа могу да буду разрешени „само ученици оних школа, који су ослобођени од својих редовних дужности“. Он је јасно заповедио да црквени свештенослужбоци не смеју у случајевима оваквих забрана да се одазивају ничијим наредбама, нити смеју да одбију ма кога ко у цркву дође ради причешћа. Међутим, ради сузбијања „злонамерних гласова о заражавању“ и „ради пажње према добрим хришћанима који долазе на причешће“, написао је упутство како може да се врши причешћивање. Када има много причесника, треба да се употребљава нов четвртаст убрус, којим ће се брисати причесници; за причешће може да се припреми више кашичица, којима ће свештеник „редом причешћивати свако лице засебном кашичицом“; свештеници треба да „обрате највећу пажњу да у добро отворена уста причесника само сипају св. причешће, без да кашичицом додирују усне причесника“; причеснике код којих би се „приметила оболела уста или знаци ма какве болести“ свештеници треба да причесте на крају, после здравих.⁶⁴

Пошто је несагласност државних и црквених власти постојала и после Првог светског рата, верујемо да је свештеник Радован Димитријевић био и тиме подстакнут да у својој књизи у којој одговара на питања из пастирске праксе уврсти и питање причешћивања у време заразних болести. У књизи објављеној са одобрењем Светог архијерејског синода 1929. године,⁶⁵ на питање да ли свештеник сме да причести лица која болују од заразних болести: „венерије, куге, тифуса, дифтерије итд.“, Димитријевић одговара да сме и да су то ретки случајеви. Он је углавном поновио мишљења епископа Мелентија и митрополита Димитрије о корекцијама у начину причешћивања, која су они написали пре Првог светског рата.⁶⁶

На два слична предлога којима би могло да се реши спорно питање налазимо 1907. и 1922. године. Прво је ниже свештенство изнело мишљење

јереја Андреја Хојнацког, кога цитира епископ Мелентије, а које је објављено у Русији 1882. године, постоји и одељак који говори о причешћивању у време заразних болести. То је поглавље VIII, тачка 166. Видети: Протоиерей Андрей Хойнацкий, *Практическое руководство для священнослужителей при совершении святыx таинств. Вып. 1. О таинстве крещения, миропомазания, причащения и покаяния*, 1882, https://azbyka.ru/otechnik/Andrej_Hojnackij/prakticheskoe-rukovodstvo-dlja-svjashhennoslužhitelej-pri-sovershenii-svjatyh-tainstv-vyp-1-o-tainstve-kreshhenija-miropomazanja-prichashhenija-i-pokajanja/, приступљено 2. 6. 2025.

⁶⁴ Средојевић, *Српски патријарх Димитрије Павловић*, 260-261.

⁶⁵ Радован Ђ. Димитријевић, *Питања и одговори из пастирске праксе, црквеног бојослужења и религијозној животи*. Збирка (Београд, 1929), 2.

⁶⁶ Димитријевић, *Питања и одговори*, 65-66.

да, ако има бојазни да се због зараженог детета друга деца могу заразити, школски лекари треба да прегледају децу пред причешће, затим да сумњиве не пуште на причешће, а и да их ослободе од школе. Појавио се и предлог да забрана треба да се састоји само у томе да школа не прикупља децу и води на причешће, али да пред Ваведење и пред Теодорову суботу деца буду разрешена од школе на један дан како би се, ко жели, могао причестити пре одраслих. Аутор овог текста сматра да о забрани причешћивања деце може да се говори само онда и за оне школе које су због заразе већ распуштене, а не да здрава деца иду у школу, а да не могу да иду у цркву.⁶⁷ Предлог из 1922. године је осмислио Свети синод, а то је да министар просвете нареди да лекар пре причешћа изврши преглед, те да се евентуално болесни, ако их буде, издвоје. У противном, и поред заразе, родитељи су власни да своју децу доводе на свето причешће и томе нико не може да стане на пут, а још мање их сме Црква одбити, закључује Свети синод.⁶⁸

Није нам познато да ли је негде дошло до примене препорука највиших црквених власти о начину причешћивања у време заразних болести. Ако знамо да је епископ Мелентије писао препоруку 1907, а митрополит Димитрије 1908. године препоручио исто у службеном акту потчињеним свештеницима, а да се ипак и после тога наставило са праксом забране причешћивања од стране државних органа и пре и после Великог рата, ако знамо да је 1922. године избио велики сукоб преко преписке између патријарха и носилаца извршне власти, ако знамо став нижег свештенства, које се јасно изјашњавало у новинама и пре и после Великог рата, а 1908. у Београду и 1909. у другом мањем месту и поред забране вршило причешћивање, можемо с правом да претпоставимо да предлози о другачијем начину причешћивања нису спровођени у живот, односно причешћивање се одвијало на класичан начин, као и вековима раније. Не знамо да ли је било реакције државних власти на поменуте препоруке.

ЗАКЉУЧАК

Иако се чинило, по изјавама у јавности, да су односи државних и црквених власти у првим деценијама XX века били складни, ситуација није увек била таква. О томе сведоче случајеви забране причешћивања народа, посебно ученика, у доба када су владале заразне болести, а то се обично дешавало у Божићном и Великом посту. Здравствене власти су инсистирале на поштовању медицинских мера, док је свештенство тражило строго поштовање законских прописа по којима државне власти не могу да задиру у

⁶⁷ „Једна нова увреда цркви“, *Пасијирска реч*, бр. 50, 9. децембра 1907, 393-395.

⁶⁸ АЈ, 69-160-245, Свети архијерејски синод СПЦ министру вера, 3/16. марта 1922.

унутрашње црквене односе нити да мењају схватања која постоје вековима. Кључни спор је био у тумачењу да ли се светим причешћем неко може заразити? Црква је тврдила да то није никако могуће позивајући се на искуство Цркве, док су здравствене власти сматрале супротно. Овде су улази и у питање вере, односно очигледно је да је у Цркви вера имала одлучујући утицај на формирање мишљења, а здравствене власти су се држале чињеница до којих је дошла медицинска наука. Између ове две струје нашли су се политичари који су имали надлежност да одлучују, а то су министри просвете и црквених дела (министри вера), председници влада и други. Они су морали да се побрину да сви буду задовољни, али то није могло да се учини до краја. У дугом временском периоду ипак је побеђивала мисао здравствених органа и из године у годину причешћивање је било забрањивано.

Унутар Цркве посебно је било разматрано питање ко стоји иза ових забрана. Често се појављивала теорија да то смишљају људи који су анти-црквени, који могу бити и атеисти или чак и припадници других држава, народа и вера, па и „невидљивих“ сила. Сумњало се у оданост државних органа православној вери. Црква је врло оштро реаговала, називајући потезе власти нападима на Цркву, какви нису постојали ни у време окупација. Још су тврдили да се тиме народ одваја од вере. Оно што је сигурно јесте да су иза ових забрана стајале разне политичке странке у две државе, потпуно различитих идејних стремљења, што значи да политички аспект није постојао, већ су здравствене власти биле иницијатори из медицинских разлога.

Увидом у историјске изворе, може се закључити да Црква није била против развоја медицинске науке, чак је и помагала здравствено просвећивање народа, али није могла да прихвати схватање да се неко може заразити примањем светог причешћа. У речима епископа Мелентија да нико ко је достојан и спреман не сме бити одбијен од светог причешћа, био он здрав или болестан, садржана је мисао водиља епископа и свештенства. Ипак, због свести да су забране погубне, били су спремни на извесне техничке корекције као изнуђено решење како би се несметано вршила света тајна причешћа. Најпре епископ Мелентије, затим митрополит Димитрије и на крају београдски свештеник са благословом Светог синода, писали су о начину причешћивања болесника у специфичним условима. На основу постојећих извора, претпостављамо да није дошло до реализације ком-промисних предлога.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

ИЗВОРИ

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Архив Југославије, фонд 69, Министарство вера.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Закон о црквеним властима источно-православне цркве у Краљевини Србији, од 27. априла 1890. године
- *Зборник љавила, уредаба и наредба Архијерејској сабора љравославне срјске цркве у Краљевини Србији : (од 1839.-1900. јодине) : са законима о црквеним властјима истјочно-љравославне цркве у Краљевини Србији, о уређењу свештјеничкој сѣања, о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештјеника и љакона истјочно-љравославне цркве у Краљевини Србији, о начину како ће се љосјуйајњи кад хоће да се љраде нове цркве, о усјановљењу црквеној фонда, о Бојословији, о љаксама и љ.г. Београд, 1900.*
- *Уредбе и љройиси Миљройолије деојрадске 1835-1856*, прир. Зоран Ранковић и Мирослав Лазић. Пожаревац, 2010.
- *Уредбе и љройиси Миљройолије деојрадске 1857-1876*, прир. Зоран Ранковић и Мирослав Лазић. Пожаревац, 2010.
- *Уредбе и љройиси Миљройолије деојрадске 1894-1920*, прир. Зоран Ранковић и Мирослав Лазић. Пожаревац, 2011.
- *Црквено законодавство Срјске љравославне цркве*, књ. I. Београд, 1926.

ПЕРИОДИКА

- *Весник Срјске Цркве.*
- *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији.*
- *Гласник. Служдени листј срјске љравославне Пајтријаршије.*
- *Пасјирска реч.*
- *Полиљика.*
- *Црква и живој.*

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА

- Антић, Дејан и Зоран Павловић. *Православна црква у Србији и њене финансије (Црквени љриходи и конјрола уљрављања црквеном имовином од 1815. до 1914 јодине)*. Ниш, 2022.
- *Владе Србије 1805-2005*. Београд, 2005.

- Димитријевић, Радован Ђ. *Пишња и одговори из њасџирске љраксе, црквеној дојослужења и релиђијозној живојџа*. Збирка. Београд, 1929.
- „Известие учительное на современном языке.“ <https://azbyka.ru/izvestie-uchitelnoe-na-sovremenном-yazyke>.
- Илић, Алекса. *Петђар Јовановић мийђройолић деођрадски. Њејов живој и рад 1833-1859*. Београд, 1933.
- Јовановић, Слободан. *Влада Милана Обреновића*, књ. II. Београд, 1934.
- Преподобни отац Јустин. *Дојмађика Православне цркве*, III. Ваљево, 2004.
- Епископ тимочки Мелентије. *Правилник. Помоћна дојослужбена књија*, књ. II. Зајечар, 1907. Репринт манастир Св. Стефана Липовац, 2008.
- Мирковић, презвитер др Лазар. *Православна лиђурђика или наука о дојослужењу Православне истђочне цркве, друђи, љоседни гео (дневна дојослужења, св. лиђурђије и седмична дојослужења)*. Београд, 1982.
- Митрополит Михаило. *Ручна свешђеничка књија*. Београд, 1867.
- Епископ Николај. *Сабрана дела*, књ. VIII. Диселдорф, 1978.
- Новаковић, Драган. *Дрђавно законодавство о Православној цркви у Срђији. Од 1804. до 1914. љодине*. Београд, 2010.
- Новаковић, Драган. *Срђска Православна Црква у законодавствоу Краљевине Срђа, Хрватија и Словенаца и Краљевине Јуђославије*. Београд, 2015.
- Попов, Чедомир. „Немирне године и везивање за Аустро-Угарску.“ In *Истђорија срђској народа, шесђта књија, љрви љом. Од Берлинској конђреса до ујеђдињења 1878-1918*. Београд, 1994.
- Продић, Слободан. „Учительное известие“ као истђоријски извор. *Истђориођрафска стђудија*. Шибеник, 2011.
- Слијепчевић, др Ђоко. *Михаило, архиејиској деођрадски и мийђройолић Срђије*. Минхен, 1980.
- Слијепчевић, Ђоко. *Истђорија Срђске љравославне цркве, књија II. Од љочетђка XIX века до краја Друђој свейској рађја*. Београд, 2018.
- Средојевић, др Александар Д. *Срђски љађђријарх Димитђрије Павловић (1920-1930)*. Београд, 2017.
- Хойнацкий, Протоиерей Андрей. *Практическое руководство для священнослужителей при совершении святых таинств. Вып. 1. О таинстве крещения, миропомазания, причащения и покаяния. 1882.* https://azbyka.ru/otechnik/Andrej_Hojnackij/prakticheskoe-rukovodstvo-dlja-svjashhennosluzhitelej-pri-sovershenii-svjatyh-tainstv-vyp-1-o-tainstve-kreshhenija-miropomazaniya-prichashhenija-i-pokajaniya/.
- *Hrvatski biografski leksikon*. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/krstelj-ivan>.

ZORAN PAVLOVIĆ

University of Niš
Faculty of Philosophy
zokizp@gmail.com

THE DISPUTE BETWEEN THE STATE AND THE CHURCH OVER COMMUNION
DURING THE TIME OF INFECTIOUS DISEASES DURING THE ERA
OF METROPOLITAN AND PATRIARCH DIMITRIJE (1905-1930)

Summary: The paper describes the dispute between the State and the Church regarding Communion during the time of infectious diseases. Specific examples of the dispute during the administration of the Church, first by Metropolitan and then by Patriarch Dimitrije, are given. In separate parts of the paper, the arguments of the Church and the State are analyzed, the reasons for the ban from the perspective of church elders, as well as their opinion on the background of the dispute, legal solutions on jurisdiction and measures that church authorities took to overcome the dispute. The paper proves that behind the good relations between state and church authorities in the public eye, there was also a major conflict, which affected the essence of the Church's activities. ►

Keywords: Holy Communion, infectious diseases, Church, state, Metropolitan/Patriarch Dimitrije, Minister of Faith, clergy.